

VII. DE WETENSCHAPPELIJKE GRONDSLAGEN VAN HET MARXISME EN VAN HET REVISIONISME.

Volgens de orthodox materialistische opvatting van de geschiedenis zijn alle ideologieën, zielsreflexen van de economische- en vooral van de productie-verhoudingen der maatschappij waarin zij bestaan. Tot de ideologieën behoren ook de maatschappelijke theorieën en het is niet onbelangwekkend om van af dit standpunt, dat niet kan afgewezen worden door de theoretici uit beide kampen, het opkomen en den strijd van het revisionisme tegenover het Marxisme te verklaren. Waar het Marxisme in zijn oorspronkelijke scherpe zetting de uitdrukking was van die diepe en breede kloof, die den arbeidersstand van de burgerlijke klassen scheidde op een wijze, die schijnbaar niet te overbruggen was, daar is het revisionisme, naar het schijnt, òf een teeken, dat minstens een deel van de arbeidersklasse deze kloof zienderoogen ondieper en smaller ziet worden, òf een teeken daarvan, dat zich bij het socialisme elementen hebben aangesloten, die niet zóó hopeloos ver van de positie der bezittende klassen gescheiden zijn.

Het revisionisme beweert het eerste; het is van meening dat de arbeidersklasse naar boven is gekomen en alle kans heeft om nog meer op te klimmen. En het beweert diensvolgens met zijn evolutionistisch hervormingsplan de belangen vooral van het industrie-proletariaat te dienen.

Het orthodoxe Marxisme echter verdedigt de tweede opvatting: de tegenover de hare staande theorie zou er de uitdrukking van zijn, dat zich bij het oorspronkelijk zuivere socialisme als om een politieke agglomeratie-kern, klein-burgerlijke elementen in massa zouden hebben aan-

gesloten. Deze zouden nog niet tot het bewustzijn zijn gekomen van de klasse-tegenstelling tusschen hen en de welgestelde burgerij en diensgevolge zouden zij nog niet in de ideale revolutionaire stemming verkeeren, maar toch daartoe opgevoed kunnen worden, wanneer hun onteigening door het groot-kapitaal maar genoegzame vorderingen zal gemaakt hebben. Terwijl dus het revisionisme zich verbeeldt te zijn: een vooruitgang op Marx, wordt het door het orthodoxe Marxisme als een terugval in de lang overwonnen klein-burgerlijke belangen-harmonie-zaligheid, in het utopisme bespot.

Kan die twistvraag uitgemaakt worden? Ik geloof het wel. Want de rechtbank, waarvoor beide partijen willen verschijnen, is niet die van den wil of van het politieke ideaal, nog minder die van een „openbaring”, maar zij is het forum van de discutabele wetenschap. Beide partijen beroepen zich op feiten en hunnen logischen samenhang. En dan moet er toch wel een overeenstemming te verkrijgen zijn waar goed aangewende logika immers een en hetzelfde resultaat moet geven.

Laten wij daarom in de eerste plaats de Marxistische leer beschouwen als logisch-wetenschappelijk systeem tot in zijn uiterste consequentie, dat door het revisionisme wordt aangevallen. Laten wij nagaan in hoeverre de consequenties feitelijk uit de grondstellingen volgen, of met andere woorden: hoe Karl Marx de door hem gevonden — den klassenstrijd van zijn tijd beheerschende — eischen van de proletarische massa-beweging heeft losgemaakt van hare directe strevingen en heeft verheven tot resultaten van een door causalen dwang zich voltrekkend maatschappelijk proces. Want dat is het grootsche in het systeem van Marx. Dàárdoor heeft hij den beslis-

senden stap gedaan van utopie tot wetenschap, dat hij het noodwendige *doel* van het willen der arbeiders heeft aangetoond te zijn: ook het noodwendige *resultaat* van de maatschappelijke ontwikkeling.

Het programma van ieder met het jonge kapitalisme zich vormende en met de toeneming daarvan tot een voortdurend grootere sociale en politieke macht stijgende fabrieks-proletariaat was, naar het mij voorkomt, duidelijk voorgeschreven. Dat proletariaat moest, hoe meer het zich als een eigen klasse ging voelen, zich te scherper en onverbiddelijker een programma maken, dat zich ten duidelijkste stelde zoowel tegenover het programma der feudaal-aristocratie als tegen dat der bourgeoisie. Want tegen beide klassen, zoowel tegen het nog steeds krachtige, de politiek van de beide belangrijkste landen Engeland en Duitschland machtig influenceerende Feudalisme, als tegen de Bourgeoisie moest het proletariaat natuurlijk zijn emancipatie-strijd strijden, en daarom moest het zich een programma, een klassen-theorie scheppen, die zoowel anti-feudalistisch als anti-kapitalistisch was.

Hiermede waren de elementen voor een dergelijke klassen-theorie zonder meer gegeven. Zij moest anti-feudalistisch, d. i. democratisch zijn, moest hierin met het liberalisme overeenstemmen, dat zij de afschaffing van alle op geboorte enz. berustende privileges, van alle feudale machtsposities, beoogde en zich de verkrijging van algeheele gelijke rechten en vrijheden voor alle burgers der gemeenschap ten doel stelde. Maar zij moest óók anti-liberaal zijn, ten einde den klassenstrijd tegen de bourgeoisie met volle kracht te kunnen voeren. Deze stellingname tegenover het liberalisme kon, bij de bestaande overeenstemming in de politieke eischen, uit-

sluitend verkregen worden op economisch gebied. Hier heerschte de opvatting, niet alleen bij het proletariaat maar ook bij de bourgeoisie zelve, dat de door allen erkende groote ellende onder de arbeidersklasse voortkwam uit de vrije concurrentie, die door haar werking op de arbeidsmarkt, het loon hield dicht bij het bestaansminimum — en in haar werking op de warenmarkt, die crisis-orkanen ontketende, die zich het meest verwoestend en verdervend ontladden op de arbeidersklasse. Wanneer de vrije concurrentie het te bestrijden kwaad was, dan moest het economisch ideaal van het proletariaat duidelijk genoeg uitloopen op een concurrentie-looze, d. i. *markt-looze* maatschappij. De klassen-theorie van het proletariaat moest dus niet alleen democratisch, maar ook kollektivistisch, of zelfs communistisch uitvallen.

Dit was dan ook reeds vóór Marx de eisch van de socialisten, met name van de groote utopisten, vooral Owen en Cabet. Maar het waren maar eischen, eischen steunende op zedelijke overwegingen. Het streven naar het kollektivisme scheen hier zijn bestaansgrond te vinden in veronderstellingen, die betrekking hadden op het natuurlijk recht van den mensch op het bestaan en het gelijk recht op vrijheid enz. En daarom waren die eischen gemakkelijk af te wijzen door mensen, die dat natuurrecht eenvoudig loochenden.

Zoo stond de strijd, toen Marx optrad. Zijn werk beteekent een grooten vooruitgang boven het oude socialisme, doordat hij de economische inhoud van het proletarische klassen-programma: het kollektivisme niet meer eischte op zedelijke of natuurrechterlijke gronden, maar bewees, dat het kollektivisme was: de natuurlijke uitkomst van een causale ontwikkeling. Dit bewijs had

toen tot steunpunt de door hem aldus genoemde „wet der accumulatie”.

De leidende gedachtengang is, om de zaak nog eens samen te vatten, de volgende: Marx vraagt: Wat is Kapitaal? en antwoordt: Kapitaal is méérwaarde afwerpende waarde, d.w.z. een stam van geproduceerde of niet-geproduceerde productie-middelen, die, in de goederen voortbrenging gebracht, niet alleen haar eigen waarde weêr voortbrengt, maar zijnen gebruiker, boven en behalve zijn eigen arbeidsloon, nog een mééropbrengst overlaat, die natuurlijk alleen kan komen uit den opbrengst van den arbeid van anderen. En nu vraagt hij, hoe kan nu een som geld of een voorraad productie-middelen deze op zich zelf wonderlijke eigenschap krijgen om vreemden arbeid te kunnen uitbuiten? Die oorzaak kan alleen gezocht worden in het bestaan van bepaalde maatschappelijke verhoudingen. Een neger is een neger: onder bepaalde maatschappelijke verhoudingen wordt hij tot een slaaf. Zoo is ook geld geld en productie-middelen zijn productie-middelen: onder bepaalde maatschappelijke verhoudingen worden zij tot kapitaal: d. i. méérwaarde afwerpende waarde. Welke zijn nu die maatschappelijke verhoudingen? Dit legt Marx uit op de denkbaar duidelijkste wijze. Opdat geld kapitaal zal worden, moet de „vrije arbeider” in voldoende aantal zijn arbeid op de arbeidsmarkt aanbieden, de vrije arbeider, genomen in de specifiek dubbele beteekenis, die Marx daaraan geeft; hij moet namelijk ten eerste politiek vrij zijn, zoodat hij als vrije burger over zijn arbeidskracht kan beschikken, en ten tweede moet hij vrij zijn van alle bezit, d.w.z. ontbloom van alle eigen productie-middelen, zoodat hij genoodzaakt is, zijn arbeidskracht ter beschikking te stellen van hen,

die deze productie-middelen wel bezitten; wanneer deze voorwaarde aanwezig is, dan is het duidelijk, dat productie-middelen méérwaarde moeten afwerpen. Want dan loopen, om een uitdrukking van Ricardo te gebruiken, altijd twee arbeiders één ondernemer achterna en de één biedt zich voor lager loon aan dan de ander, zoodat het loon minder wordt dan de opbrengst van den geleverden arbeid en den ondernemer dus een méérwaarde overlaat.

Wanneer echter omgekeerd vrije arbeiders op de arbeidsmarkt niet in overvloed beschikbaar zijn, dan zouden omgekeerd twee ondernemers één arbeider achterna loopen en de een zou nog hooger loon bieden dan de ander en dan zoude die ondernemer uit den opbrengst van den gezamenlijken arbeid van hem en zijn gezellen geen grooter voordeel genieten, dan het loon van zijn eigen gekwalificeerden arbeid als arbeidsleider. Alleen dan wanneer twee arbeiders altijd achter één meester aanloopen en de een zich voor minder loon aanbiedt dan de ander, is het blijkbaar mogelijk, dat een geheele maatschappelijke ontwikkeling verloopt naar het type van de kapitalistische maatschappij: zoodat de geheele of toch bijna de geheele toeneming der goederen voortbrengende krachten ten goede komt aan een minderheid der menschen; omgekeerd echter zouden, dit is niet in 't minst twijfelachtig, in een maatschappij, waarin géén overvloed bestond van „vrije” arbeiders, alle voordeelen van de verdeling van arbeid en de met haar verbonden technische vooruitgang met de grootste gelijkmatigheid over alle rangen van het volk worden verdeeld.

Deze maatschappelijke verhouding, dat aan den eenen kant groote voorraden productie-middelen in het bezit zijn van een klein getal leden der maatschappij, terwijl

aan den anderen kant het aantal vrije arbeiders altijd grooter is, dan door het kapitaal gebruikt worden, noemt Marx de kapitaal-verhouding (*kapital-verhältnis*), omdat het de maatschappelijke verhouding is, zonder welke geld enz. nooit kapitaal, „méérwaarde afwerpende waarde” kan zijn. Zoolang deze kapitaal-verhouding bestaat, is de exploitatie van het proletariaat door de bourgeoisie ver-eeuwigd. Wanneer die verhouding eens zal zijn afgeschaft, dan heeft het geld opgehouden „kapitaal” te zijn.

In deze principieele bewering stem ik met Marx volkomen in, en deze wordt, voor zoover ik zien kan, ook door bijna de geheele burgerlijke wetenschap toegegeven. Want wie in het algemeen het feit toegeeft, dat er winst gemaakt wordt, kan niet loochenen, dat die winst alleen dáár kan ontstaan, waar vrije arbeiders in overvloed voorhanden zijn. In theorie onderscheiden de bourgeois-economen en de socialisten zich niet ten opzichte van deze grondstelling, maar zij verschillen in de verklaring van het ontstaan van die armee „vrije” arbeiders. De bourgeois-economen verklaren dat ontstaan op de manier van Malthus; Marx wijst de verklaring van Malthus terecht af en geeft een andere verklaring, waarmede wij ons nu gaan bezighouden.

Hij onderscheidt herhaaldelijk zeer scherp tusschen het ontstaan: de *productie* van die vrije arbeidersarmee en hare *reproductie*. Het ontstaan, de productie kwam tot stand als geïsoleerd historisch proces in den loop van de 15de en 16de eeuw, door middel van buiten-economisch geweld, door begunstiging van eenige gilde-meesters in de steden, ten koste van de gezellen, die voortaan geen meester meer konden worden, en vooral ook door het verjagen van de directe producenten, de boeren op het

platte land van hun grond, door middel van de in beslagname van de kloostergoederen, het beletten van het boerenbedrijf (*Bauernlegen*), en het ontbinden van de feudale ridderschap, die vroeger het gevolg van den vorst uitmaakte. Deze door geweld onteigende elementen vormden de eerste vrije, d. w. z. los en ledig op de arbeidsmarkt gesmeten exploitatie-objecten van de stedelijke bourgeoisie. Deze had intusschen, ook door buiten-economisch geweld, groote voorraden productie-middelen of ook wel geldsommen in weinig handen opgehoopt, en wel door geweldadige uitbuiting van koloniën, door slaven-jacht en slaven-handel, door deelneming in staatsleeningen, waarvan de rente door buiten-economisch staatsgeweld van de burgers moest worden afgeperst enz., en zoo was dan de kapitaal-verhouding gegrondvest. Tienduizenden of honderdduizenden proletariers verdrongen zich om de weinige plaatsen te veroveren, die het nog betrekkelijk zwakke kapitalisme van dien tijd beschikbaar kon stellen, en zoo daalde het loon tot op een niveau, waarbij aan de uitbuiters van die nieuwe klasse van proletariers een voldoende méérwaarde overbleef.

Dit is de *productie* van de kapitaalverhouding, „de oorspronkelijke accumulatie” van het kapitaal! Ook hierin sluit ik mij principieel nog volledig bij Marx aan, ofschoon zijn historische schildering eenige verbetering noodig heeft, op grond van de nieuwere geschiedkundige onderzoekingen, vooral van de Duitsche historische school. Maar hierin heeft hij ongetwijfeld gelijk, waar hij de eerste kapitaalvorming niet met de klassieke school der economen toeschrijft aan verschil in aanleg, energie, braafheid, vlijt, bekwaamheid enz., der menschen, maar haar doet ontstaan uit de toepassing van buiten-economisch

geweld. Tot zóóver ga ik dus onvoorwaardelijk met Marx accoord. Maar van hieraf scheiden onze wegen.

Marx is namelijk van oordeel, dat de kapitaalverhouding, eenmaal ingesteld, door de haar inwonende krachten altijd weêr automatisch zich reproduceert, net zoo lang, totdat de kapitalistische maatschappij is overgegaan tot de socialistische, die hij voorspelt. Hier ligt de sleutel tot zijn strategische stelling. Hier moet Marx worden aangevallen, wanneer men hem wil weêrleggen, zooals zijn eigen leerlingen dan ook altijd hebben gezegd.

Niet in de waarde-leer, die alle bourgeois-economische critici tot nog toe alleen hebben geattakeerd, maar in de wet der accumulatie, d. w. z. in de verklaring van de voortdurende reproductie der armee van vrije arbeiders, ligt de citadel van het wetenschappelijk stelsel van Marx.

Zijn bewijs is het volgende: Stellen wij ons voor, dat het kapitaal eens door accumulatie belangrijk sneller aangroeit dan de bevolking, en dat tòch de splitsing van het kapitaal in loonfonds (variabel kapitaal) en vastgelegd (constant) kapitaal, gedurende die geheele periode naar verhouding onveranderd blijft, dan zal ook het voor loonfonds bestemde kapitaaldeel sterker aangroeien dan de bevolking. Het gevolg hiervan moet dus zijn, dat de werklozen, d. w. z. de leden van de reserve-armee óók werk krijgen, dat hun levensonderhoud geeft, waardoor het loon in de verschillende bedrijven meer of minder stijgt. Wanneer die wanverhouding (voor de kapitalisten) tusschen kapitaal en uitbuitbare arbeidskracht duurzaam bleef bestaan, dan zou de kapitaal-verhouding tenslotte verdwijnen.

Maar dit kan volgens Marx niet plaats hebben. Het is niet mogelijk, dat het gezamenlijke kapitaal gedurende ge-

ruimen tijd in werkelijkheid sneller aangroeit dan de bevolking, zoodat ook het loonfonds niet gedurende geruimen tijd sneller kan aangroeien, dan het getal arbeiders, die daarvan genieten; want het getal K, voorstellend het gezamenlijk kapitaal, en het getal P, voorstellende het getal arbeiders, die kunnen en willen werken, zijn functioneel nauw aan elkander verbonden grootheden.

Deze belangrijkste uitspraak van zijn geheele theorie bewijst Marx met het volgende alternatief: Óf de prijs van den arbeid gaat voort te stijgen, omdat die stijging geen afbreuk doet aan den voortgang der accumulatie — daarin ligt niets vreemds, want zegt ook Adam Smith... „een groot kapitaal groeit, zelfs bij een naar verhouding kleinere winst, in het algemeen sneller, dan een klein kapitaal bij grootere winst”. Óf de accumulatie verslapt, tengevolge van den stijgenden prijs van den arbeid, omdat de winstprikkel afstompt. De accumulatie neemt nu af. Maar met die vermindering verdwijnt de oorzaak van die afname: namelijk de wanverhouding (voor de kapitalisten) tusschen kapitaal en uitbuitbare arbeidskracht. Het mechanisme van het kapitalistische productieproces ruimt dus zelf de hindernissen weg, die het voorbijgaand schept. De prijs van den arbeid daalt weêr tot een niveau, waarbij het kapitaal weêr voldoende kan accumuleeren”.

Marx staat hier met de liberale economie op den gemeenschappelijken bodem van de „theorie van het loon-fonds”, volgens welke het loon de uitkomst is van het voor de bezoldiging van den loon-arbeid bestemde kapitaal-fonds, gedeeld door het getal arbeiders. En hij beweert, precies zooals de economen van de latere periode, dat het quotient van deze breuk: het gemiddelde loon van den individueelen arbeider, krachtens onom-

stootelijke wetten, afgezien van tijdelijke schommelingen, *eeuwig* moet blijven op een punt, dat zeer dicht bij het minimum ligt, waarbij een mensch nog kan leven en zijn geslacht in stand houden. Dat woord *eeuwig* heeft echter voor Malthus, Ricardo en hunne volgers de absolute beteekenis van dat woord, terwijl voor Marx dat woord *eeuwig* alleen maar geldt voor zóó lang als de kapitalistische maatschappij zelve bestaat, welke maatschappij hij, met haar „wetten”, alleen maar voor een „historische categorie” houdt.

Wij hebben hier dus een wet van de bevolking, die een „eeuwige” (in den door Marx bedoelden historischen zin) wanverhouding tusschen loon-fonds en het aantal proletariers uitdrukt, evenals de bevolkingswet van Malthus. Maar waarbij Malthus, in de onbehouwenste verkrachting van alle feiten en van alle logica, de wanverhouding dááruit ontstaat, dat de menschen te sterk vermeederen, leidt Marx zijn wet omgekeerd hieruit af, dat het kapitaal, voor de uitbetaling van loon bestemd, te zwak vermeedert.

Wanneer men hem eenmaal de door hem uit zijn alternatief getrokken conclusie als juist heeft toegegeven, dan is er geen ontkomen meer aan zijn volgende conclusies. Dan moet men hem in de eerste plaats zijn wet der accumulatie zelf toegeven, niet alleen in zóó verre, dat „de kapitaal-verhouding” zich automatisch reproduceert, zoodat aan de eene pool der maatschappelijke balans het door de meer-waarde voortdurend versterkte kapitaal zich bevindt en aan de andere pool de „vrije arbeider” naakt en bloot uit het productie-proces te voorschijn komt, weerloos overgegeven aan verdere uitbuiting, maar óók in zijn scherpste opvatting: dat de kapitaal-verhouding zich voortdurend ongunstiger stelt voor het proletariaat,

zoodat zijn toestand voortdurend treuriger wordt. Want in de bestaande wereld liggen de dingen nog veel ongunstiger voor de arbeidersklasse dan in het voorgestelde geval.

Hier was, zooals men zich zal herinneren, verondersteld, dat het gezamenlijke kapitaal gedurende de geheele beschouwingsperiode in gelijke verhouding zich in constant en variabel kapitaal zou splitsen. In werkelijkheid echter splitst zich het kapitaal, naarmate de accumulatie vordert, in een voortdurend grooter percentage „constant” en in een steeds kleiner percentage „variabel” kapitaal. Want met den groei van het kapitaal wast natuurlijk de grootte en de kracht der machinerie, met de daarvoor noodige gebouwen en hulpstoffen en de door haar verwerkte grondstoffen en half-fabrikaten, terwijl een, in verhouding tot de massa van het afgeleverde product, steeds kleiner aantal arbeiders deze machinerie bedient. Wanneer dus, reeds onder de veronderstelling van een betrekkelijk gelijk-blijvend „variabel” kapitaal, het gemiddeld arbeidsloon op den duur niet kan toenemen, dan moet het zelfs snel dalen, wanneer het „variabele” kapitaal relatief sterk vermindert, zonder dat het gezamenlijk kapitaal naar verhouding sterker aangroeit.

Maar wanneer deze redeneering juist is, dan mogen wij de volgende sluitrede opstellen:

I. Waar kapitaal geaccumuleerd wordt, daar groeit relatief het constante — en daalt relatief het variabele bestanddeel van het kapitaal.

II. Waar het variabele kapitaal, in verhouding tot het gezamenlijk kapitaal, daalt, daar daalt in gelijke verhouding (loon en arbeidsduur als gelijk-blijvend verondersteld) het aantal der werkhebbende arbeiders, het aantal „plaatsen” zooals ik dit getal in het vervolg wil noemen.

III. Waar het getal „plaatsen”, in verhouding tot het gezamenlijke kapitaal, daalt, daar daalt het ook in verhouding tot het getal der arbeidsbekwame en arbeidswillige leden van het proletariaat, de „actieve arbeiders-armee”.

V. Waar het getal „plaatsen” in verhouding... tot het proletariaat daalt, daar neemt de surplus-bevolking toe.

V. Waar de surplus-bevolking aangroeit, daar groeien bij het proletariaat „ellende, overwerking, slavernij, onkunde, beestachtigheid en zedelijke achteruitgang”.

Bijgevolg (I tot V):

Waar kapitaal accumuleert, daar groeit bij het proletariaat ellende, overwerking, enz.

Deze afleiding rekapituleert Marx in de beroemde woorden: „Hoe grooter de maatschappelijke rijkdom, het werkende kapitaal, de omvang en de energie van zijn groei, hoe grooter ook de absolute grootte van het proletariaat, de productieve kracht van zijn arbeid, en hoe grooter de industriele reserve-armee. De steeds beschikbare arbeidskracht ontstaat door dezelfde oorzaken als de expansie-kracht van het kapitaal. De relatieve grootte van de industriele reserve-armee groeit dus in dezelfde mate als de kracht, welke de rijkdom kan ontwikkelen. Maar hoe grooter de reserve-armee, in verhouding tot de actieve armee van arbeiders, hoe grooter het officieele pauperisme. *Dit is de absolute algemeene wet van de kapitalistische accumulatie*”.

Wanneer men tot hiertoe met zijn afleiding instemt, dan kan men ook niet weigeren om de verdere Marxistische consequenties toe te geven, die den revolutionairen en kollektivistischen inhoud van de sociaal-democratische theorie uitmaken. Uit de door hem gevonden wet volgt,

wanneer zij waarheid bevat, met een voor mij overtuigende logika, zoowel de ineensstortingstheorie, het revolutionairisme, alsook de beroemde en beruchte toekomststaat.

Wanneer het namelijk waar is, dat het werkende kapitaal zich voortdurend door geaccumuleerde méérwaarde vergroot, dan zijn ook de nog bestaande middenstanders, de „eenvoudige waren-producenten” ten doode opgeschreven. Het kapitaalkrachtiger bedrijf werkt onevenredig goedkooper, verkoopt tegen lagere prijzen dan hun mogelijk is, werpt hen uit de markt en drukt hen neêr in het proletariaat. Deze „tendens” is in de industrie ontwijfelbaar voorhanden. Zij moet zonder genade tot de „ruïne” van alle niet-kapitalistische producenten leiden, wanneer niet tegenover haar een nieuwe kracht groeit, die telkens wéér nieuwe middenstanders in het veld brengt.

Maar het spreekt vanzelf, dat zulk een nieuwe kracht alleen dān in zulk een omvang zou kunnen ontstaan dat zij de genoemde „tendens” merkbaar zou kunnen tegenhouden of ook maar compenseeren, wanneer de wet der accumulatie *niet* werkt. Wanneer namelijk de arbeidersklasse eens een *groot* deel kreeg van de méérwaarde, van de totale productie, dan de wet der accumulatie beweert, dan zoude het proces van het ruïneeren der middenstanders zich, of in het geheel niet, of maar zeer verzwakt voltrekken. Dan zou van den éénen kant de stijgende koopkracht van de arbeidersklasse voortdurend nieuwe bedrijven, welke dienen tot het vervullen van nieuwe behoeften, in het leven roepen, die, dit spreekt vanzelf, voor het grootste deel als handwerks- of klein-kapitalistische bedrijven te voorschijn zouden komen. Aan den anderen kant zouden de hooger geplaatste rangen der arbeiders en de buitengewoon spaarzame, energieke

individueen uit alle rangen der arbeidersklasse in staat zijn om door „ontbering” de kleine hoeveelheden kapitaal bij elkaar te brengen, die voor de oprichting en het beginnen van deze telkens nieuw opduikende klein-bedrijven noodig zouden zijn. Op die wijze zoude de geheele bedrijfs wereld, evenals de zee, de kusten van het gebied van den middenstand altijd op de ééne plaats afknagen, om het op een andere plaats weêr te vergrooten en het proces van de „vereenvoudiging van de volkshuishouding, het rijpen van den toekomststaat in den schoot van het kapitalisme”, zou òf vertraagd òf geheel buiten werking gesteld worden.

Maar wanneer de wet der accumulatie wèl werkt, d. w. z. wanneer de koopkracht der arbeidersklasse niet of maar heel weinig toeneemt, dàn kan niets het verdwijnen van de oude middenstanden, van de eenvoudige waren-producten tegengaan of vervangen. En dan voltrekt zich de grandiose *vereenvoudiging* van de maatschappij, die binnen korten tijd daartoe moet leiden, dat, als sociale klassen, alleen de kapitalisten en de loon-proletariërs tegenover elkaar staan: een overgrootte meerderheid, uitgebuit door een kleine voortdurend meer te zamensmeltende minderheid, een grandiose vereenvoudiging, die economisch zich voordoet als de monopoliseering van de geheele productie door eenige weinige reusachtige groot-bedrijven en diensvolgens als een buitengewoon vèrgaande gelijkmaking van alle behoeften der proletarische massa. Deze kolossale bedrijven zouden, in opdracht van de kapitaalmagnaten, door bezoldigde ambtenaars gedreven worden, terwijl die magnaten de overweldigend groote méérwaarde opstrijken.

Wanneer deze toestand eenmaal bereikt is en de wet

der accumulatie zonder tegenstand verder werkt met het resultaat, dat de ellende en de verlaging van het proletariaat maar altijd grooter worden, dan moet ongetwijfeld het moment komen, waarop de door het kapitaal zelf voortdurend strammer georganiseerde en in regimenten ingedeelde, in steeds grootere massa's in eenige weinige industrie-centra te zamen gepakte arbeiders bevolking, tot het besluit — en dewijl er geen talrijke klasse met andere belangen meer bestaat — tot de macht komt, om zich die uitbuiting niet langer te laten welgevalen.

Het gevolg van deze revolutie zou echter niets anders zijn dan de geboorte van de marktlooze staatsinrichting, de kollektivistische of communistische gemeenschap.

Het zegevierende proletariaat zou dan verder niet anders te doen hebben, dan het geheele, tot het uiterst vereenvoudigde organisme der productie over te nemen, het met dezelfde ambtenaren en arbeiders voort te zetten en alleen de verdeling van het product op die manier te wijzigen, dat de verkregen méérwaarde niet meer komt in de zakken van de kapitalisten, maar ten goede komt aan alle arbeiders, die tot de productie hebben meegewerkt. Dit punt is van het grootste gewicht en is, naar het mij voorkomt, maar zelden geheel en al begrepen. Nochtans verlangt, niet alleen de vulgaire tegenstander, maar ook de burgerlijke staathuishoudkunde dikwijls van Marx en zijne aanhangers, een nauwkeurige omschrijving van de toekomstige marktlooze maatschappij. Dit verlangen is niet gerechtvaardigd. Want Marx meende met de grootst mogelijke zekerheid, de beroemde „tendens van de kapitalistische productiewijze” te hebben aangetoond, welke, niet gedwarsboomd door onverschillig welke contra-kracht, tot een zoodanige vereenvoudiging

van de volkshuishouding leiden *moest*. Of wij ons die nu kunnen voorstellen of niet, doet niets ter zake. Wanneer de ontwikkeling inderdaad plaats heeft op de wijze, zooals Marx die zag, dan leidt zij tot een toestand, die de marktlooze maatschappij reeds in zich draagt; deze wordt feitelijk in den schoot van de kapitalistische maatschappij voldragen en vroedmeester „geweld” heeft inderdaad maar een paar handgrepen te verrichten, om haar als levend wezen in de wereld te brengen.

Het is waar ook onder deze voorwaarden blijven er nog vele moeilijkheden op te lossen, waar de wetenschappelijke fantasie tamelijk hulpeloos tegenover staat.

Het eerste gevolg toch van de met succes gekroonde revolutie zou zijn: een radikale verandering in de volkshuishoudelijke verdeling der productie; de vroegere „meerwaarde” vloeit voortaan niet meer den kapitalisten, maar den arbeiders toe. Tengevolge daarvan moet ook de voortbrenging worden gewijzigd, want de vraag werpt zich nu op heel andere dingen. De vraag naar „persoonlijke diensten”: dienstboden, lakeien enz. krimpt in tot bijna nul, nog geheel afgezien van talloze gemeente- en staatsambtenaren, die overbodig worden, en zoo ook houdt alle of bijna alle vraag naar weelde-artikelen op, terwijl de vraag naar voorwerpen, die voorzien in de behoeften van een bescheiden welvaart, reusachtig toeneemt zoodra de massa der bevolking een zóó sterk vergroot inkomen heeft gekregen. De bouw van de volkshuishoudelijke productie moet dus, trotsch alle vereenvoudiging geboren uit het kapitalistisch tijdperk, toch heel wat veranderd en verruimd worden; en het is werkelijk nog in het geheel niet te zeggen, hoe dit probleem zal worden opgelost, wanneer, met de markt en de vrije

concurrentie, ook die machtige regelaar van alle voortbrenging: de prijs is verdwenen, de prijs, waarvan het dalen ons verkondigde, dat wij van een bepaalde waar te veel, en het rijzen, dat wij daarvan te weinig hadden geproduceerd.

Maar, laten wij nu maar eens aannemen, dat deze moeilijkheden ten slotte overwonnen kunnen worden, wanneer de bouw, in hoofdtrekken, eenmaal vaststaat. Deze hoofdtrekken zou, zoo meende Marx bewezen te hebben, de kapitalistische productie-wijze zelve in tendens uitwerken, doordat zij de voortbrenging tot het alleruiterste vereenvoudigt

Op deze theorie rust ongetwijfeld de taktiek der sociaal-democratische arbeiderspartij. Zij kan niets anders zijn dan de voorbereiding voor het groote moment, waarin het er op aankomt de in den schoot van het kapitalisme gerijpte nieuwe maatschappij, door het afsnijden van den navelband, tot zelfstandig leven te brengen.

Deze voorbereiding moet in de eerste plaats geschieden door het opwekken en verbreiden van het klasse-bewustzijn in die bevolkingslaag, die klaarblijkelijk alleen bevoegd is het ambt van vroedmeester te vervullen: het proletariaat. Het moet zich leeren voelen als klasse, wier levensbelangen lijnrecht staan tegenover de belangen van alle andere klassen. Men kan misschien wel eens een verdrag sluiten met eenige leden van die „reactionaire massa”, teneinde die partij te verzwakken en de stootkracht van het vereenigde reactionaire blok te verminderen, maar men kan zich niet met haar verzoenen — want alléén het proletariaat heeft van het ineensstorten der oude- en de ontwikkeling der toekomst-maatschappij voordeelen te wachten; alle andere partijen, ook de radicale, burgerlijke democraten, alleen nadeelen.

Ten tweede volgt uit dit werk der voorbereiding, dat men, in het raam der bestaande maatschappij, alles kan aannemen en nastreven wat kan strekken om den economischen en socialen toestand van het proletariaat te verbeteren, en wel om deze reden, dat daardoor de strijdbaarheid van de arbeiders-bataillons voor het beslissende oogenblik versterkt wordt. In dezen zin kan men méédoen aan sociale politiek voor het rijk en voor de gemeente, en kan men verder de arbeiders-coöperaties en de vakvereenigingen niet alleen dulden, maar zelfs ook bevorderen, doch — en dat is het beslissende — alleen als *middel*, niet als *doel*.

Dit zijn de wetenschappelijke grondslagen van het orthodoxe Marxisme en men zal moeten toegeven, dat het een imponeerend logische bouw is. De gezamenlijke consequenties vloeien met dwingende kracht voort uit de vooropgestelde veronderstelling: de wet der accumulatie, en het geheele gebouw heeft getoond dan toch zóó sterk te zijn, dat het veertig jaren lang elken aanval heeft weerstaan.

Het was namelijk aan de verouderde leer der burgerlijke staathuishoudkunde niet mogelijk om een eenigszins bevredigende kritiek te leveren op de Marxistische constructie, en wel om een in 't oog springende reden: Marx is alleen op de wet der accumulatie aan te vallen. En die wet der accumulatie komt, wat de gedachtengang betreft, uit het arsenaal van de burgerlijk-staathuishoudkundige school zelve; zij is van Ricardo. Populair uitgedrukt luidt de inhoud van die wet: de machine maakt den arbeider overtoollig; en dat was reeds de meening van Ricardo, die daarvoor dezelfde bewijzen aanvoerde, en zij is nu nog, voor zoover mij bekend, de meening

van alle vertegenwoordigers der burgerlijk-staathuishoudkundige theorie. Van dit standpunt uitgaande is dus tegen de wet der accumulatie en dus ook tegen Marx niets uit te richten.

In plaats van de eigenlijke citadel van het Marxisme aan te vallen, heeft de burgerlijke staathuishoudkunde altijd weer de Marxistische waarde-theorie geattakeerd: een nutteloos bedrijf, waarop de aanhangers van Marx terecht altijd met nadruk hebben gewezen. De waarde-theorie is maar een buitenschans van de gedachten-vesting, met wier val de citadel nog niet eens in gevaar komt, laat staan veroverd is.

Of die waarde-theorie juist of valsch is, dat raakt de geldigheid van de „tendens der kapitalistische productiewijze” in het geheel niet. De waarde-leer geeft aan Marx den sleutel voor de ingewikkelde verschijnselen van de bestaande kapitalistische maatschappij. Maar haar wezen, haar wording, het doel van haar innerlijk bewegen, haar „dialectiek” ontsluit zich eerst voor onze oogen, wanneer wij de wet der accumulatie begrijpen. Dit kan men reeds dadelijk hieruit opmaken, dat, volgens Marx's eigen woorden, een méér-waarde alleen zóó lang uit het kapitalistisch reproductie-proces kan voortvloeien als de „kapitaal-verhouding” zich zelf reproduceert, of m. a. w. zoolang de wet der accumulatie heerscht. Hieruit volgt, dat het belangrijkste deel van de waarde-leer, de méér-waarde-leer blijkt te zijn: de logische consequentie van die grondwet der geheele Marxistische leer; de wet der accumulatie.

Is nu die wet waar?

Wij nemen weer voor ons die indrukwekkende kettingconclusie, die begint met te constateeren, dat overal waar kapitaal geaccumuleerd wordt, het constante deel van het

kapitaal relatief groeit ten koste van het variabele deel. Aan dezen schakel hangen de vier andere, die ik boven als bewijzen van de wet der accumulatie heb omschreven, en aan die laatste schakel hangen weer die andere: de ruïne van de middenstanden, de vereenvoudiging van den socialen en economischen bouw der maatschappij, die worden afgeleid uit die wet en welke ten slotte door een revolutie leiden tot een marktlooze maatschappij. Al zijn ook alle andere schakels van die ketting door cyclophenamers gesmeed en geklonken: als er ook maar één enkele gebarsten is, dan valt, volgens de wetten van het denken, het geheele opgebouwde bewijs in elkaar. En ik hoop inderdaad te hebben bewezen, dat die ééne schakel den last niet dragen kan. Ik bedoel stelling III uit de vroeger opgezette ketting-conclusie.

Ik ontken, dat het door Marx gegeven alternatief een beslissend bewijs geeft voor zijn bewering: dat het gezamenlijk kapitaal eener maatschappij in zijn groei ten nauwste verbonden is met den groei der actieve arbeiders-armee, zóó nauw dat de breuk: „loonfonds gedeeld door het aantal” nooit een gemiddeld loon kan leveren, dat de arbeiders zou kunnen in staat stellen om voor zichzelf eenig kapitaal te besparen.

Laten wij het alternatief eens nauwkeurig bekijken. Ik geloof niet, dat het ooit iemand kan bevredigen, die niet van te voren reeds overtuigd was van de waarheid van de daarin uitgesproken bewering. Er steekt een onbewuste „smokkelarij” in.

Het eerste is waar: wanneer een, in verhouding tot den groei der arbeidersbevolking, overmatige kapitaal-vermeerdering de winsten doet dalen, terwijl het loon voortdurend stijgt, dan moet stellig eenmaal een punt bereikt worden,

waarbij de prikkel tot verdere kapitaals-accumulatie tot nul wordt; dan vermeerdert het kapitaal zich niet meer, tenzij een verdere vermeerdering der bevolking met haar concurrentie om werk en brood te krijgen, de loonen weer zóó neêdrukt, dat de „prikkel tot winnen” de kapitalisten weêr opwekt tot nieuwe accumulatie.

Dit is volkomen waar. Maar de beslissende vraag is hier: *hoe laag moet de winst dalen en hoe hoog moet het loon stijgen om de accumulatie van het kapitaal te doen ophouden?* Marx maakt in zijn alternatief een logischen sprong, die tot nog toe door geen zijner critici is ontdekt. Hij neemt zonder verder onderzoek aan, dat dit kritieke punt reeds bereikt is bij een loonhoogte, waarbij de arbeiders nog geen kapitaal kunnen besparen, dus reeds bij een loonstand, die maar heel weinig hooger is dan die welke heerschte in den tijd toen Marx leefde. Wanneer hij dit had bewezen, dan zou inderdaad de wet der accumulatie met al hare consequenties logisch onaan-tastbaar zijn.

Maar Marx heeft ook nog niet de geringste poging gedaan om dit te bewijzen. Hij heeft in het geheel niet gezien, dat het resultaat van zijn alternatief een geheel andere, alleen naar het uiterlijk daarop gelijkende stelling was, dan die welke hem als *thema probandum* was gesteld. Hij beweerde stelling A te zullen bewijzen, maar hij bewijst stelling B en concludeert dan verder alsof hij A bewezen had. Het *thema probandum* (stelling A) luidt: „De kapitaal-vorming zal ophouden zodra de stijging van het loon het punt bereikt heeft, waarbij het proletariaat zelve tot kapitaal-vorming kan komen.” Maar bewezen heeft hij alleen stelling B: „De kapitaal-vorming zal ophouden zodra de stijging van het loon de winst

zoodanig verminderd heeft, dat de prikkel om te winnen stomp wordt." Door de omstandigheid, dat het kritische punt in stelling A samenvalt met het kritische punt in stelling B, is volstrekt niets bewezen en zelfs niet getracht iets te bewijzen. Beide stellingen zijn alleen door „smokkelarij" met elkaar in overeenstemming te brengen. Uit stelling B laat zich de wet der accumulatie volstrekt niet afleiden. Als het waar is, wat Marx zelf zegt, dat de rente tot het laagst denkbare percentage kan dalen en wanneer de rente is de aanwijzeres van de winst, hetgeen niet ontkend kan worden, dan is hierdoor de mogelijkheid geopend, dat het winst-percentages zeer laag daalt en het loon zeer belangrijk stijgt, ver boven de met de instandhouding van de kapitaal-verhouding zich verdragende grens, zonder dat de accumulatie verzwakt. Of met andere woorden: de mogelijkheid bestaat, dat de accumulatie in een voor de verdere uitbreiding van de kapitalistische productie volkomen voldoende mate stijgt, omdat, zooals Marx zegt, groote kapitalen bij kleinere winst altijd nog sneller kunnen stijgen dan kleine kapitalen bij grootere winst — en dat toch het loon der arbeidende klasse tegelijkertijd sterk stijgt, zóó sterk, dat van een accumulatie van ellende, ontaarding enz. geen sprake meer kan zijn, ja zóó, dat de arbeiders in staat gesteld worden, om uit de besparingen van hun loon zelve kapitaal te vormen, en zóó in het bezit komen van productie-middelen, die hun gelegenheid geven om hun arbeidskrachten eigenen bate aan te wenden. En dan zijn zij niet meer „vrije arbeiders", en dan kan de „kapitalistische maatschappij" niet meer bestaan.

Wanneer deze overwegingen juist zijn — en zij komen mij onomstootelijk voor — dan is de afleiding van Marx

weêrlegd, haar laatste consequenties verliezen den logischen grondslag en de wet der accumulatie, de ineensstortingstheorie, het revolutionarisme en de toekomststaat kunnen niet meer als bewezen, als noodzakelijke „tendens" van de kapitalistische productie-wijze geaccepteerd worden, tot tijd en wijle een nieuw afdoend bewijs gebracht wordt.

En dit zijn nu de wetenschappelijke grondslagen van het Marxisme.

Deze aaneengesloten theorie is, ten opzichte van haren gewichtigsten grondslag: het deductieve bewijs voor de wet der accumulatie, ook door de leerstellingen der revisionisten, welke wij nu moeten behandelen, niet aangetast. Hun hoofd-aanval is wel gericht tegen deze alles beheerschende grondwet, doch niet tegen de wet zelve, maar tegen haar consequenties.

De eerste aanleiding tot die kritiek op de orthodoxe leer gaven meningsverschillen over de te volgen tactiek.

De proletarische beweging in hare jonkheidsperiode verwachtte, om een populaire uitdrukking te gebruiken, de groote „kladderadatsch" zeer spoedig; zij geleek op de beweging der eerste Christenen — waarmede de sociaal-democratie toch vele punten van aanraking had, ofschoon zij er volstrekt niet mee te vergelijken is — ook dáárom, dat de eerste christen-apostelen er volstrekt niet aan twijfelden, dat zij het duizend-jarig rijk nog zouden beleven. Zij dachten zich toenmaals het tempo, waarin de vereenvoudiging van de volkshuishouding, het ineensmelten van den middenstand, de proletariseering van de volksmassa, de accumulatie van het kapitaal in steeds mindere handen als zoo razend snel, dat men meende het tijdstip van de beslissende sociale revolutie bij het invallen van de eerst-

volgende of tenminste van de daarna komende crisis, op „den eerstvolgenden Donderdag” te kunnen vast stellen. En als men op dit standpunt staat, dan is immers alle arbeid voor het tegenwoordige niets dan belachelijk lapwerk.

Maar de ééne voorspelde termijn na de andere verliep, zonder dat de verwachte ineenstorting plaats had en het werd hoe langer hoe duidelijker, dat de ontwikkeling der kapitalistische productie-wijze, zoo zij al tot het door Marx aangewezen doel leidde, daartoe niet jaren, maar tientallen van jaren, misschien wel eeuwen noodig zou hebben. En met dit inzicht begon men den arbeid voor het tegenwoordige in een geheel ander licht te beschouwen. Het werd nu vooral de questie, hoe men het lot van de lijdende menschheid reeds in dezen tijd dragelijker kon maken, als men haar toch voor de naastbijzijnde toekomst geen betere hoop kon geven. En verder kwam het er op aan de georganiseerde partijgenooten wat méér te bieden, dan alleen beloften, óók omdat het anders waarschijnlijk niet mogelijk zou zijn de reuzenpartij bij elkaar te houden.

Om die reden ontbrandde de strijd over de taktiek steeds heviger. Het deelnemen aan de werkzaamheden in het parlement, aan de rijks-, staats- en gemeentelijke politiek, aan het zich-zelf-helpen in vakverenigingen en coöperaties, werd voor een aangroeiend getal socialisten een steeds belangrijker wordend deel van de proletarische klassen-politiek. Slechts met moeite konde men van de aanhangers van de oude starre leer eerst het *tolerari posse* en ten slotte de lauwe bevordering van deze „kleinburgerlijke” taktiek afwringen. De openbaarmaking van Eduard Bernsteins opstellen over de beteekenis van ruimte en tijd in de sociale beweging maakte eindelijk deze, tot

nu toe alleen taktische, strooming tot het begin van een theoretische motiveering: Het revisionisme was geboren.

Het revisionisme in de sociaal-democratie kan men het best definiëren als die politiek-taktische opvatting, welke den arbeid voor het tegenwoordige in de parlementen en gemeenteraden, in vakverenigingen en coöperaties, niet meer als middel, maar als doel beschouwt. Deze definitie zal worden betwist. Zelfs Bernstein en David houden officieel nog altijd vast aan het einddoel, d. i. de droom van de kollektivistische toekomst-maatschappij. Toch geloof ik dat ik mijn definitie kan handhaven. Want bij de genoemde theoretici is het laatste ideaal zóó in de verre toekomst geplaatst, blijkt praktisch zóó oneindig ver door tijd en ruimte van het tegenwoordige gescheiden, dat het voor de taktiek en de vechtwijze van het strijdende proletariaat alleen nog maar in aanmerking komt als symbool, als banier, niet meer als richtpunt voor den opmarsch.

Wat was in den beginne het verschil tusschen de revisionisten en de door den nood gedrongen gematigd gewordene Marxisten, waarmede zij nu in strijd leven? Niets anders dan een gradueel verschil in de beoordeeling van het tempo, waarin de sociale ontwikkeling tot toekomst-staat zich voltrekt! Kautsky ziet die ontwikkeling toch altijd nog duidelijk voortschrijden, wel niet in het oorspronkelijk gedachte, maar toch nog altijd tamelijk snel tempo, terwijl Bernstein, David en hunne aanhangers dit tempo als een uiterst langzaam beschouwen. Daarmede is de „quantiteit in de kwaliteit omgeslagen”; de arbeid voor het tegenwoordige wordt, tenminste voor het tijdperk waarmede de praktische politiek zich kan bezig houden, van middel tot doel, en met betrekking tot het ophitsen tot den klassenstrijd moet een meer gematigd inzicht zich

uiten. Want waar het ophitsen tot den klassenstrijd van het standpunt van het orthodoxe Marxisme zoo te zeggen een zedelijke plicht is, omdat, waar niets natuurlijker is dan dat een veldheer aan den vóóravond van den slag zijn troepen bezielt met het vuur der geestdrift en den gloed van den haat, diezelfde taktiek tot een afkeurenswaardige lichtzinnigheid wordt, zoodra men overtuigd is, dat die beslissende slag *ad Kalendas Graecas* uitgesteld is. Want dan erkent men de noodzakelijkheid van een tot op genoemd tijdstip vreedzame samenwerking van de uitgebuite met de uitbuitende klassen; en het werk der ophitsing wordt een ruwe demagogie, een nuttelooze verstoreng van den politieken en vooral van den economischen vooruitgang. Hiermede is natuurlijk niet beweerd, dat een revisionist misschien den ontwijfelbaar bestaanden economischen klassenstrijd zou willen doodzwijgen, maar hij zal hem niet onnoodig willen verscherpen, overwegende dat de economische contrasten zelve sterk genoeg zijn om dien strijd te doen voortduren op de wijze, die voor het bestaan der arbeiderspartij als vertegenwoordigster van een afzonderlijke klasse, een vereischte is.

Op die wijze is, voor zoover ik zien kan, het revisionisme ontstaan, eerst als taktische tegenstelling tegenover de oude opvatting en dan als spiegelbeeld van een minder scherp wordende sociale ontwikkeling.

Wat echter in den eersten tijd zuiver taktisch-strategische stemming was, dat moest geleidelijk tot wetenschappelijke bezinning worden. Het revisionisme moest zich wetenschappelijk-logische grondslagen aanschaffen. En deze konden vooreerst bijna niet anders zijn dan een soort van half-Marxisme, dat tracht, door allerlei compromissen, zooveel mogelijk van Marx vast te houden wat vast gehouden

kan worden, en toch de grondslagen te verkrijgen voor de nieuwe evolutionaire taktiek. Dit wetenschappelijke revisionisme pleegt men naar zijn grondlegger Bernsteinianisme te noemen.

Bernstein keert zich natuurlijk in de eerste plaats tegen de Marxistische wet der accumulatie, en wel, zooals ik gezegd heb, tegen de consequenties van die wet. Hij toetst die consequenties aan de feiten, die wij om ons heen zien. Hij ontkent, dat de tendens der kapitalistische ontwikkeling bestaat, zooals zij door Marx is vastgelegd. Wel vindt in de industrie de onteigening van de kleinere en de accumulatie en centralisatie van de grootere kapitalen plaats geheel op de wijze als Marx dit zag, maar tegenover die kracht rijst een andere kracht, die haar tegenhoudt, wellicht geheel kompenseert of zelfs overkompenseert: het ontstaan van nieuwe middenstanden, door het opbloeien van nieuwe bedrijfstakken, die in den eersten tijd als handwerk of als klein-kapitalistische industrie optreden. En verder heeft er wel een ontzaggelijke vermeerdering plaats van menschen die proletariërs zijn, ten opzichte van hun plaats in het productie-proces, d. w. z. dat zij zijn afhankelijke, onzelfstandige arbeiders in loondienst van het kapitaal, maar deze proletariseering is niet te zelfder tijd proletariseering ten opzichte van *de verdeeling*. Deze „proletariërs” leiden een voortdurend minder „proletarisch” bestaan. Niet alleen stijgt het nominale loon, maar ook het reële loon vrij sterk en hiermede de maatschappelijke toestand en de klasseering van den arbeider. *Maar vooral willen de wetten van Marx zich maar niet doen gelden voor het tweede hoofdgebied van de volkshuishouding, voor den landbouw.*

In dien hoofdtak van menschelijk bedrijf is van een

„vereenvoudiging” van de maatschappij, van een centralisatie van de groot-bedrijven, van een technisch overwicht van het groot-bedrijf boven het kleine, van een verdwijnen der middenstanden en van de kleine bedrijven klaarblijkelijk geen sprake, en daarom moet dan ook deze geheel afzonderlijke ontwikkeling van industrie en landbouw noodzaken tot een geheel andere tactiek in den politieken strijd en te dien einde waarschijnlijk tot een geheele omwerking van het programma, omdat zonder de hulp van de groote massa van het platteland, de verovering van de politieke macht onmogelijk is en de zegepraal van de sociaal-democratie tot in het oneindige verschoven wordt.

Om dit punt woedt de strijd tusschen Bernstein en Kautsky, een strijd, waarin, naar mijn meening, beiden gelijk en beiden ongelijk hebben.

Om met Kautsky te beginnen, zoo heeft hij op zijn tegenstander vóór: de éénheid der gedachte, de overeenstemming van praemissen en consequenties. Hij is de verdediger van de oude, reusachtige denkvesting, die Marx zelf heeft opgebouwd en hij vindt zijn kracht in de overtuiging, dat het door de arbeiders nagestreefde einddoel, te zelfder tijd de noodzakelijke eind-uitkomst is van de sociale ontwikkeling zelve.

Maar zijn zwakheid ligt in de feiten. Het wordt hoe langer hoe meer onmogelijk om de feiten der moderne maatschappelijke ontwikkeling in overeenstemming te brengen met het systeem van Marx, zij willen maar niet kloppen. De ontwikkeling verloopt werkelijk héél anders dan zij verlopen moest, wanneer Marx gelijk had. En zoo voert Kautsky als een echte fanaticus strijd tegen de feiten, die goedschiks of kwaadschiks door hem op het

procrustus-bed der theorie gestrekt worden. Wat hij, natuurlijk te goeder trouw, met die arme statistieke cijfers voor kunsten uithaalt, daarvan zal ik maar één staaltje geven.

Om te bewijzen, dat er groote takken van bedrijf zijn, waarin het getal arbeiders niet alleen relatief, maar ook absoluut kleiner wordt, vergelijkt Kautsky de cijfers der Engelsche katoen-industrie van het jaar 1861 met die van het jaar 1871, waaruit ook werkelijk blijkt, dat in die periode het aantal arbeiders is afgenomen. Het boek, waarin deze vergelijking is opgenomen, *Karl Marx' Ökonomische Lehren*, is in het jaar 1887 te Stuttgart verschenen. Kautsky had dus reeds toen de cijfers van 1880 tot 1885 kunnen hebben, waaruit hij had kunnen zien, dat het getal der Engelsche katoen-wevers van 1861 tot 1885 *ongeveer drie maal sterker* is aangegroeid dan de totale bevolking van Engeland. Hij zegt hiervan niets en hij verzwijgt ook, dat de achteruitgang van het getal wevers tusschen 1861 en 1871 is veroorzaakt, niet door de kapitalistische ontwikkeling, maar enkel en alleen door den Amerikaanschen burger-oorlog, die de Engelsche katoen-nijverheid had lam geslagen, doordat er jaren achtereen geen katoen aan de markt kwam.

Omgekeerd bevindt het revisionisme zich in gelukkige overeenstemming met de feiten, die wij om ons heen zien. Maar — het is jammer, het ontbreekt zijnen aanhangers aan den geestelijken band, die hen te zamen houdt. En het ontbreekt hun ook aan theoretische grondslagen. Het heeft de wet der accumulatie opgegeven en daarmee heeft het revisionisme, niet alleen voor de ineens stortings-theorie, die het verwerpt, maar ook voor het einddoel, waaraan het in theorie nog altijd vasthoudt, den grond-

slag verloren. Het heeft alle recht om democratische elementen in zich op te nemen, maar het heeft het recht verloren om de marktlooze maatschappij als het noodzakelijk einddoel der maatschappelijke ontwikkeling te verwachten; het kan haar nog begeeren en haar van het standpunt der sociale doelmatigheidsleer nog trachten te bevorderen, hetgeen Bernstein in zijn bekende voordracht „*Wie ist wissenschaftlicher Sozialismus möglich?*” dan ook werkelijk gedaan heeft. *Maar daarmee is dan ook gelukkig het socialisme weer van de wetenschap tot de utopie teruggekeerd!*

Wanneer de socialistische maatschappij in de verre toekomst niet meer verschijnt als resultaat van een onwrikbare causale noodzakelijkheid, maar wordt voorgesteld als het doel van bewuste menselijke handelingen, dan is daarmee de wetenschappelijke basis van het socialisme opgeofferd.

Zóó staat op 't oogenblik de strijd. De ééne partij is in het bezit van een theorie, die niet klopt met de feiten; de andere partij bezit de feiten, die niet kloppen met haar theorie. Zij, die zich scharen rondom Kautsky, zijn sympathiek door hun sterk vertrouwen op het zuivere denken en op den innigen samenhang van hunne logische stellingen — en onsympathiek door hunne verkrachting van alle hun niet passende feiten. De Bernsteinianen zijn sympathiek doordat zij erkennen, dat de feiten in de wetenschap ten slotte den doorslag geven — en onsympathiek door hun gebrek aan eerbied voor een theorie, waarvan zij nog altijd de consequentie vasthouden, terwijl zij de praemissen al lang hebben prijs gegeven.

VIII. KAUTSKY ALS LANDBOUW-THEORETICUS.

Voor de sociaal-democratische partij is het opstellen van een, zóówel voor boeren als boeren-arbeiders beide, pakkend agrarisch programma een levenskwesitie geworden. Op den Frankforter partij-dag ter sprake gebracht, werd zulk een programma te Breslau voorgesteld en dit voorstel ontketende zulk een storm van debatten, dat het bijna tot een kloof in de partij aanleiding gaf. Het gelukte toen de scheur nog dicht te stoppen, maar de volgende partij-dagen hebben toch nog niet weer gewaagd om dit gloeiende ijzer aan te raken.

De voornaamste reden voor deze verstandige onthouding was, dat toenmaals in Breslau voor de eerste maal tot het bewustzijn van de sociaal-democratie doordrong, dat hare theoretici zoo weinig wisten van den landbouw of tenminste er zoo weinig over gesproken hadden. „Wel hebben Marx en Engels ook belangrijke dingen over de agrarische verhoudingen gezegd, maar in den regel alleen in toevallige opmerkingen of in korte artikelen... Eenstemmig werd daarom in Breslau verklaard, dat een grondig theoretisch onderzoek van de agrarische verhoudingen noodzakelijk was.”

En niemand minder dan Karl Kautsky zelf heeft deze taak op zich genomen ¹⁾. Men kan over de wetenschappelijke waarde van dit overigens buitengewoon bestudeerde en scherpzinnige werk denken zooals men wil, maar in elk geval rechtvaardigt de belangrijkheid van de kwestie en de persoon des schrijvers een meer nauwkeurige beschouwing van dit werk. De Marxistische theorie is,

¹⁾ Karl Kautsky. *Die Agrarfrage*. Stuttgart 1899.